

## БОЖИДАР БОЖИЛОВ

ЛУКО ЗАХАРИЕВ

*„Моите строфи са моя едничка съдба“*

Божидар Божилов

За този поет е изписано толкова много критическо мастило и все пак българската литературна критика му е длъжник. За неговата поезия има само отделни критически наброски, но няма по-цялостни изследвания — да не говорим за монографично обглеждане. (Изключение прави може би книгата „Едно поколение“ на Максим Наимович, но тя е посветена на още шестима други поети, а и Божилов в нея е разгледан съвсем периферно.) Говорейки за монографично изследване, имам пред вид факта, че Божидар Божилов е автор на близо 50 лирически книги, да не говорим за драматичните му опити, за детските стихосбирки, за белетристичните, преводните и есеистичните му книги. По-важно обаче е обстоятелството, че този творец е сред най-интересните поети, „родени между две войни“, както ги нарече в своята книга критикът Борис Делчев. Божидар Божилов навлиза в литературата на границата на една преломна епоха, търпи сложен естетически развой, плаща дан на множество заблуди, извървява дълъг и мъчителен път, докато намери своя съкровен лирически глас.

Мен ме е учудвало не друго, а издръжливостта на този автор, верността на поетическото призвание въпреки тежките творчески поражения. Срещу Божидар Божилов са произнасяни толкова смъртни критически присъди, правени са толкова литературни атентати, че е невероятно как просто се е съхранил физически. Имало е периоди, когато името на Божидар Божилов е служило за мишена не само за добре обучени, но и за обучаващи се критически стрелци. Това е особено характерно за края на 50-те години. И тъкмо тогава сме свидетели на лирическия взрив, наречен Божидар Божилов, който се превръща в едно от интересните явления в нашата съвременна поезия. Но нека не изпреварваме събитията, а да се занимаем с малко литературна история.

Божидар Божилов започва да пише стихове още като ученик. Като ученик издава и първата си стихосбирка „III клас“, която издава в гр. Варна през 1939 г. Преди това го виждаме да участва със стихотворението „На Антон Страшимиров“ във възпоменателен лист „Антон Страшимиров“. Годината е 1937 г., а начинаещият поет е едва четиринадесетгодишен. Голямо значение за литературното оформяне на Божидар Божилов играе варненският в. „Завой“, 1939—1941 г. (седмичник за култура, изкуство, критика и общественост), на който той започва да редактира младежката страница. В това прогресивно издание младият автор започва да печата свои стихове, отзиви за книги, литературни статии, репортажи и др. Тук можем да срещнем репортаж за живота на Варна, подписан с

псевдонима Ст. Завоев, да прочетем очерк за българите-изселници от Северна Добруджа и пр. В ролята си на критик Божидар Божилов не се побоява да отправи критически забележки на автори като Христо Радевски, Пантелеев, Матеев и др. Любопитно е да се отбележи фактът, че с критическата си дейност Божидар Божилов (подписван с псевдоним Ахил) предизвиква една поемична бележка на Тодор Павлов, отпечатана в бр. 33 от 1940 г. на в. „Завой“. По същото време младият поет участва в редактирането и на другия варненски литературен в. „Литературни новини“ (1941—1943). Той е отговорен редактор на литературния сборник „Антиена“, още първият брой на който е конфискуван от полицията, участва в сборник „Олтар“ (1939) и др. Прави впечатление фактът, че в младежката страница на в. „Завой“, изготвяна от Божидар Божилов, сътрудничат утвърждаващи се прогресивни творци като Богомил Райнов, Радой Ралин и др. Младите автори дишат един въздух, една литературна атмосфера. Божидар Божилов се оформя като един от поетите, „родени между две войни“.

Но да се спрем на дебютната стихосбирка на Божилов „Ш класа“ (1939). Издадена на шестнадесет години, днес тя има само литературно-историческо значение. (Същото значение има, да кажем, стихосбирката „Птици към север“ на Валери Петров.) Но ако „Ш класа“ не показва раждането на един нов поет, тя показва един автор с вярно идейно естетическо ориентиране. Правят впечатление още уводните думи към тъничката книжка: „... родил съм се в тревожни години и сега в големия каменен град аз пея негодуващи песни за повече красота и човечност. . .“ Посветена на работниците, които коват с юмруците си бъдещето, тази стихосбирка не иска да има нищо общо с миналото. Младият поет декларира, че идва с „новото време, забравил цветя и луни“. Отреклъ аксесоара на старата поезия, авторът не може да предложи свое ново поетическо виждане. Въпреки че споменава често „човека на труда и бъдещето“, че разбира „на новото шемета и му става възторжен войник“, тия стихове на Божилов са далеч от истинската поезия. Но посоката е вярна и най-важното е, че младият автор е осъзнал необходимостта от връзка с идеите на класата: „Ти пей за своите братя / и тогава ще бъдеш поет.“ Нищо, че образните попадения са съвсем малко или напълно отсъствуват. Съвсем редки са отикове като тези: „Сънен влака бяга по траверсите — / гони нишката на две лъчи.“ И останалите две стихосбирки, поемата „Извън времето“ (1942) и лиричната поема „Разказ за любовта“ (1942), не допринасят с нещо за оформянето на една творческа физиономия. Поетът е все още в плен на своята неопитност и несръчност, липсва му оригиналната трактовка на „нештата от живота“. Отново само отделни сполучливи образи като: „И тая вечер над света / като убиен стар легеше“ („Разказ за любовта“), или: „А облаците сякаш са тъга / по някакви несбъднати копнежи“ („Извън времето“). Това са само някакви далечни кълнове на по-късния Божидар Божилов.

Обикновено, когато критиката пише за Божидар Божилов, тя не споменава първите му три книги. Започва направо със стихосбирката „Стихотворения“, излязла през 1948 г. И самият Божилов в авторската си бележка към същата стихосбирка не ги споменава. Две са възможните причини за това: първо, че самият автор не ги смята за сполучливи, и, второ, че се е опасавал да не бъде обвинен в „буржоазно влияние“, в „декадентски настроения“ и пр. Странно е наистина откъде изникват тези нелепи обвинения към младия поет. Чел съм и трите стихосбирки, мъчил съм се да открия поне някакви симптоми на декадентство и упадъчност, но така и не можах да намеря нищо. Освен ако приемем за такива хедонистичните младежки възгледи от „Разказ за любовта“:

Пий,

пий,

пий,

жамайка!

Смей се, моя  
блуднице малка!  
Днеска живеем —  
утре няма.  
Всичко друго —  
измама.

Но едно време, изглежда, не е било мъчно да се открие всичко, което се пожелае, както е направил например Иван Вандов със стихотворенията „Море“ и „Морето и призраците“ (сп. Младеч, 1947, кн. 11 и 12). Тогава стихове като „И страшен шепот пълни бавно къщата, / това са те: умрелите, убитите!“ от едно наистина хубаво лирично стихотворение като „Морето и призраците“ са били достатъчно основание да бъдат включени в статия със смразяващо заглавие: „Против някои вредни и упадъчни прояви в нашия културен живот.“

Тук е необходимо да отворим скоба и да кажем, че за Божидар Божилов не е било необходимо да се преустройва след 9. IX. 1944 г. Той е активен ремсисот от 1940 г., както споменахме вече, редактира прогресивни издания, дружи с млади творци като Богомил Райнов, Валери Петров и др. Божилов и по семеен произход е свързан със здрави културни и революционни традиции. Неговият дядо по майка д-р Ангел Пискуллиев като поет-възрожденец е бил близък приятел с Петко Р. Славейков, а жената на д-р Пискуллиев, Роза Живкова, е сестра на Вела Благовеса. Другият му дядо е участник в Априлското въстание и е опълченец от Шипка. Да не говорим за собствената политическа репутация на Божидар Божилов, която е безупречна. Това не попречва обаче и стихосбирката „Стихотворения“, написани изцяло в конвенциите на новото време, да бъде заподозряна в недоизживени упадъчни настроения.

Истината е, че „Стихотворения“ е първата оригинална крачка на младия поет, че тя говори за раждането на едно ново поетично явление. Стихосбирката започва със стихотворението „Димитров“, което създава голяма популярност на своя автор и досега остава една от най-хубавите поетични работи, посветени на Георги Димитров. Разбира се, наред със сполучливите творби се срещат и схематични неща: „Парад на физкултурата“, „Генерал Маркос“, „Героят“, „Песента“ и др. Но тук са и стихотворения като „Морето и майката“, „Нежност“, „Спомен“, „Мечти“, „Интимно“, които са сред най-добрите постижения на Божидар Божилов в поезията. Младият автор показва една завладяваща лирическа чувствителност, още тук бие в очи цветистият акварелен рисунък, който ще се превърне в характерна черта в поезията на Божилов. С особена лирическа нежност се отличават стиховете за майката. Това са изповеди на един лесно нараним човек, в които има топлина, мечтателност, съкровени вълнения. Поетът демонстрира свята склонност към лирическа живопис — едно много силно негово поетическо качество. Ето:

Морето сякаш е завеса там,  
завеса синя, с панделки от пясък,  
нагъната от вятъра едвам,  
с бродерия от бледен звезден блясък.

(„Морето и майката“)

Същата завладяваща изповедност срещаме и в „Нежност“. В него има нещо от есенинската всепоглъщаща любов към майката. Синозната виновност пред най-свидната жена, чувството, че не можеш да върнеш в същата мряа обичта, която си получил, терзат душата на поета. В това стихотворение срещаме едно рядко сполучливо съчетание между личните интимни вълнения и вълненията на времето. Тази особеност е изразена най-силно в заключителните стихове:



До своя бял прозорец пак седни  
и ако във вървят щастливи хората —  
помогнал е за туй и твоя син. . .

Вместо да поощри тази силна черта от поетовия талант, тогавашната критика започва да го насочва към голата декларативност и схематизма. Срещу поета се изсипва неочакван критически град, той е обвинен в „интелигентски безнадеждни вопли“ и в какво ли не. Мечтателността на този нежен лирик е обявена за гнил буржоазен остатък. Силно е атакувано едно от най-добрите му стихотворения „Мечти“, стиховете от цикъла „Вятър от Висла“.

Днес е трудно да кажем как е щял да се развива Божидар Божилов по-нататък. Но едно е безспорно: един талантлив поет е отклонен от естественото си развитие. А той има толкова добри данни за ярка гражданска поезия, стоплена от вътрешна, интимна топлина. Но какво да се прави, не платиха ли още по-тежък данък и големи поети като Елисавета Багряна и Никола Фурнаджиев? Можем ли да намерим нещо общо между „Вечната и святата“ и „Пет звезди“ или между „Пролетен вятър“ и „Велики дни“? И защо да виним изцяло критиката, когато времето на догмите е антипоетично по самата си същност, когато то иска и самата поезия да звучи като догма?

И ето през 1950 г. се появява стихосбирката „Агитатор“. Тя е написана по догматичните предписания и отговаря изцяло на изискванията, които критиката предявява към „Стихотворения“. Естествено е към поета да се посипят похвали, да се заявява на всеослушание, че най-после той е стъпил на здрава почва. Дължни сме да посочим обаче, че в „Агитатор“ е включено стихотворението „Димитровград“, което дори само то оправдава излизането на стихосбирката. Защото „Димитровград“ е една от най-сполучливите граждански творби на Божидар Божилов. Тя е обявена от романтиката на социалистическото строителство, тя е едно от най-вдъхновено написаните стихотворения за епохата на социализма. Стиховете:

Тук няма град. Тук всичко е мечти.  
Градът ще расне в идните години —

се превръщат в крилати фрази, които зазвучават самостоятелно дори извън стихотворението. Неочаквано в „Агитатор“ намираме и стихотворението „Прощаване с Елин Пелин“, което е сгряно от добре познатия лиризм на Божидар Божилов: „С лице от вятър / полски обявно, / рано в земята / връщаш се, рано“. Поетически качества нанас стихотворението „Бандера роса“ и с това комай се изчерпват добрите работи в „Агитатор“.

След „Агитатор“ следват и други книги, писани по нейния образец: „Димитров“, поема (1950), „Любов и омраза“ (1951), „Венец пред саркофага на Сталин“ (1953), „Под знамето (1954), „За правда и свобода“ (1955) и др. Тези книги почти с нищо не допринасят за творческото израстване на своя автор. Разбира се, в дълбокия нанос можем да открием отделни ценни песъчинки, но това не променя цялостната картина. Поетът е попаднал в „суха равнина“ и пътят е дълъг и мъчителен. Така например в стихосбирката „Под знамето“ срещаме фолклорни интонации, които са голяма рядкост за поезията на Божидар Божилов. То е в стихотворението „Пехотинска песен“: „Бойците безстрашни / вървят мила майко, и пят на глас.“ В друго стихотворение виждаме познатия Божилов артистизъм и експресионизъм: „Гръмват отсечено точните изстрели, / бият мишенните дъсчени мутри.“ По това време литературната критика не гледа сериозно на поетическото му развитие. Доказателство за това са рецензии като тази на Любен Георгиев „Защо гледа срамежливо момичето от корицата?“ за стихосбирката „Стадион“ (1955) в сп. „Септември“, 1955, кн. 11.

Според мен стихосбирката „За правда и свобода“ предвещава, че поетът е излязъл вече от безплодните пространства на догматизма. Особено категоричен в това отношение е цикълът „Море“. В него ще открием някои антологични стихотворения на Божидар Божилов като „Силна вода“ и „Гробище край морето“. Божилов умее да предаде живота на морската стихия, да я оприличи на живота:

Морето ме направи млад и млад ще си остана  
дори когато сняг белей по моите коси.  
Вълните не задържат сняг — това ще бъде пияна,  
която силната вода по гребена краси.

(„Силна вода“)

Вижте колко силна е тук поетическата илюзия — толкова силна, че ни кара да не вярваме в съществуването на смъртта.

В годината, когато излиза една от най-отрицателните статии за поезията на Божидар Божилов (1957), се появява и неговата най-добра стихосбирка до тоя момент „Лирика“. По-точно е било да бъде наречена с името на една от по-късните му книги „Празник“. Наистина има нещо празнично в тая книга. Тя говори за завършването на един поет от пространства, в които не е имало поезия и е свидетелство за истинско творческо възраждане. Един поет се ражда за втори живот в литературата. Какво по-хубаво от това? Едно цвете, попарено от студа и суховея, е запазило своята жизненост и разцъфтява в цялата си прелест. Какво по-хубаво от това? Но обърнете внимание на годината — 1957. Събитието се случва една година след Априлския пленум. Случаят с творческото разкрепостяване на Божидар Божилов е просто един от многото случаи на голямото Априлско цъфтене.

Критиката не закъснява да приветствува успеха на поета. В сп. „Литературна мисъл“ излиза статията „Завоевания на творческата зрелост“ — от Борис Делчев (Литературна мисъл, 1958, кн. 4). Това е една от най-хубавите статии, писани за поезията на този автор. Борис Делчев я включва по-късно и в книгата си „Родени между две войни“ (1963). Статията на Делчев не е случайно явление — нека не забравяме факта, че още през 1943 г. той пише за Божилов във в. „Литературен глас“, бр. 602, статия под заглавие „На твърда земя“. В „Лирика“ са включени доста стари стихотворения, тя до голяма степен е антологична книга. Борис Делчев изтъква на първо място много строгия и прецизен подбор на автора. Критикът проследява изминатия път от Божидар Божилов — от първите му работи, в които се прокрадва многословие и неизясненост, до зрелите творби, събрани в „Лирика“. Той много убедително показва противоречивостта в развитието на този автор: „И въпреки това творчеството на Божидар Божилов още дълго носеше белезите на някаква несигурност — още дълго се раздираше от непотушени вътрешни противоречия. Макар да беше просмукан от ентусиазма на епохата, в него буйната радост на победата не можеше да заглуши пасивната съзерцателност на мечтателя, революционната романтика често отстъпваше място на копнежа по невъзвратимото. „Ние обикновено говорим за външните обстоятелства, обуславящи едно творческо развитие — Борис Делчев е надникнал във вътрешните, в творческите. Верни мисли е изказал авторът на въпросната статия и относно своеобразието на Божидар Божиловата романтика. Според него тя е романтика, която се ражда от съзерцанието, а не от действието. Заслужава също така внимание наблюдението за „несъгласие между спонтанното и дължимото“ в някои предишни книги на поета.

Но да се върнем към самата стихосбирка „Лирика“. Наистина тук присъствуват зрелият Божидар Божилов. Чувствува се сигурност и стабилност в извеждането на лирическата тема. В нов контекст зазвучават познати стихотворения като „Нежност“, „Мечти“, „Морето и майката“, „Силна вода“ и др. Лиричната

трактовка не нарушава гражданското звучене на големите граждански вълнения, а им придава убедителност и искреност. Ние се любиме на поетическите открития на автора, на великолепните образни сравнения: „стрелките да висят пак ниско, ниско / като строшените крила на лебед“ („Минута“). Заедно с това се потопяваме в неговия минал свят, „когато бил съм като снимка хубав“ („Дълбочина“), когато всичко се е изнизвало през романтичния екран на мечтите. Поетът ще ни очарова, като ни покаже зеления стъклопис на дърветата („Дървеса на Силезия“), ще ни накара дълго да наблюдаваме лиричния пейзаж, в който „сякаш лодка в спомена изплава / на младостта ми бледия настел.“ Наистина сме заплениени от способността на Божилов за поетическа живопис, когато ни убеждава в „Пролетни спомени“, че морето „боядисва в синьо и града“, че художникът от „Ателие“ гребе багрите си направо от небето:

Над покрива, край опнати антени,  
най-близо до надградското небе,  
до ветровете топли и студени  
художника със четката гребе  
през тесния прозорец от небето,  
от неговия син, наситен цвят.  
Картините му после странно светят  
и диша нарисувания град.

В тази стихосбирка поетът е показал завиден артистизъм, размах на въображението, творческа свобода на перото. Всичко това той дължи на Априлското преображение на страната, дошло с годината 1956. Този период е наречен от автора „Великото цъфтене“ и така се казва едно негово характерно стихотворение от онова време. И вече не като декларация звучи готовността на твореца да бъде „войник на великото майско цъфтене“, да го брани както със стиховете си, така също „с куршум и юмрук“.

В „Лирика“ Божидар Божилов убедително доказва, че е един от майсторите на интимната лирика в нашата поезия. Тук той се домогва до своя поетическа философия на любовта. Колко мъдро е сравнил поетът любовното чувство с есента, която идва всяка година и всяка година е придружена от нови облаци и нови листа. Това е диалектиката на интимните трепети, която толкова много прилича на природната. В стихотворението си „Съмнение“ творецът на интимни строфи за пръв път се е съотнасял от невъзможността да се обясни любовта, в което се крие и нейното най-голямо очарование: „Ти искаш да обичам като всички, / а аз не знам какво е любовта.“ Какво пленително любовно лукавство, какъв трогателен наивитет, които са жив образ на самата любов. По същия начин ни завладява признанието на поета от стихотворението „Зима“ — едно антологично любовно стихотворение. Опитвайки се отново да прозре в чудото на интимното опиянение, той не може да повярва истина ли е това, което се случва с него или сънува с открити очи: „Аз не зная дали съществуваш, / или просто чета стих от Блок“. Тук любовта и поезията са слети по неподражаем начин и едното не може да се раздели от другото.

Силно впечатление в „Лирика“ прави сигурният лирически шрих, сигурното владение на изразните средства. Това е наистина стъп на зрелостта и с право Борис Делчев така е нарекал своя портрет: „Завоевания на творческата зрелост.“ За тази творческа увереност на Божидар Божилов критикът пише на същото място: „... наложил си творческа дисциплина с цел да овладее и осмисли своите поетически вълнения, авторът е отишъл по-нататък в овладяването на стихотворното майсторство, в постигането на индивидуален поетически говор — създал е едно условие, понякога неоснователно подценявано, без което зрелите и пълноценни художествени произведения са немислими.“



Според мен тази стихосбирка е преломна в цялото по-нататъшно развитие на Божидар Божилов. Чаканият по пътен вятър най-после е дошъл, а платната са били отдавна приготвени за голямата поетическа експедиция. Какво остава, освен да се тръгва смело на път. И наистина годините след излизането на „Лирика“ са белязани с множество поетически откривателства. Литературната критика най-после се успокоява, но продължава да чака от време-навреме да стане свидетел на някоя несполучлива експедиция. Божидар Божилов е заел вече мястото си на един от нашите най-добри поети. Статиите, в които се среща неговото име, носят заглавия като „Поезията в настъпление“ (вж. Литературна мисъл, 1961, кн. 4, статията на Емил Петров). Разбира се, по-нататъшният развой на поета не е лишен от неравномерности, които са естествени за всяко творчество, но вече няма да се повтарят някоя спадове от началото на 50-те години. Има какво да прочетем и в стихосбирката „Южни стихове“ (1959) и във „Войнишка кръв“ (1959), да не говорим за цялостната и стилно изградена стихосбирка „Варненски въздух“ (1961). В нея са включени едни от най-хубавите стихове на Божидар Божилов за морето. Но неочаквано за също добрия му лиричен сборник „Четвърто измерение“ (1961) се появява отрицателна рецензия под заглавие „Лирика и проза“ (вж. Септември, 1962, кн. 9). Явно, селата на критическата инерция още не е намаляла, макар че вече не е така опасна.

Чудесен е тоя порив в „Четвърто измерение“ да се тръгне след Магеланите, които откриват за триизмерния свят „четириизмерната значителност на неспокойствието, самообричането, подвига, поезията“. Тук ще срещнем стихове за Париж, за родината, за творчеството, за любовта. Тук е проникновеното му стихотворение „Рисунка за молив“ за влюбените от Париж, които се „целуват като в стая, / сами сред милионния град и димното небе сияе / над тях с уханье на цвят.“ Тук са и други хубави стихотворения, като „Акварел“, „Поле“, „Казанова“, „Любов“, „Пролет“ и др.

След „Четвърто измерение“ се нареждат стихосбирки, всяка от които по свой начин разкрива по нещо от богатия творчески натюрел на поета. Това са „Стихове“ (1962), „Каталог на чувствата“ (1963) „Мъжествен ритъм“ (1964), „Пролетна поезия“ (1965), „Празник“ (1966), „Лиричен роман“ (1967), „Образи и чувства“ (1968), „Поезия. Книга стихове“ (1968), „Море“ (1970) и др.

Твърде интересно е изградена стихосбирката „Каталог на чувствата“. Това е една от най-богатите и артистични книги на поета. В нея има четири цикъла: „Червени чувства“, „Сини чувства“, „Сребристи чувства“, „Чувства върху черен лак“. Първият цикъл е посветен на революцията и на България, вторият включва стихотворения за любовта, третият е „морски“, а четвъртият е вдъхновен от едно пътуване в Азия. Специално трябва да бъде отбелязано стихотворението „Полкът на поезията“ — едно от типичните Божилови стихотворения. В него творецът изповядва, че се чувства син на безсмъртния полк на поезията, който идва от миналото и отива в бъдещето. Ученик на този полк, поетът скромно заявява своята поетическа мисия:

Туй учих се да пиша стихове,  
от Димчовата смърт да се не плаша.  
И полкът стана мой баша и дом.  
Аз нямах нищо и не исках нищо,  
освен в пробития с куршуми том  
две страници с куплети да напиша.

Тук, в тази стихосбирка, срещаме и стиховете, които изразяват най-пълно отношението на Божидар Божилов към своята поезия като към своя съдба: „... моите строфи / са моя едничка съдба / и щастие, и катастрофа, / и първа любов, и тръба / за страшния съд!“

Мисля обаче, че досега не е обръщано нужното внимание на цикъла „Чувства върху черен лак“. В него по мое мнение срещаме най-хубавите стихове, писани от български поет за Азия. Божидар Божилов умее да почувствува душевността на азиатца, да покаже нейните поетични тайни. Най-важното, което иска да ни каже, е истината, че най-хубавото място на земята е мястото, където си срещнал своята любов:

Къде е най-хубавото място на земята?  
Най-хубавото място на земята е ъгълът,  
където те чака момичето,  
момичето, което обичаш.

Гледайки лодките в чуждия залив, поетът се замисля за същността на поезията. Корабите, които тръгват на път, може да имат сила, здравина, бързина, но нямат нищо странно в себе си и значи не притежават най-важното — поезията в душата на твореца.

Много показателна за Божидар Божилов е и стихосбирката „Лиричен роман“, една своеобразна антологична книга. Поетът е събрал едни от най-добрите си стихотворения, като е премахнал заглавията, посвещенията, датата на написването им и така наистина се е получил роман в стихове. Сам авторът споделя в своя кратък предговор обстоятелствата, при които този роман се е родил: „Така за мое удивление се дойде до момента, същия този, в който пиша настоящите редове, когато животът на стихотворенията се срещна с моя живот, те се върнаха при мен като *роман* на дните ми, изживени с радост, любов, разочарование, работа, болки, срещи и раздели. Това вече не бяха стихотворения, а страници от роман, от живот, където заглавията само пречат, нарушават.“ Това в същност е изповедта на една човешка съдба и тази изповед е затрогваща и завладяваща.

Мисля, че още в стихосбирката „Стихотворения“ (1948) започват да се очертават главните проблемни кръгове в поезията на Божидар Божилов: революцията, любовта, морето. По-късно се очертава и проблемното звено, свързано с ролята на творчеството и с мисията на поета в живота. За всички тях е писано малко или много, с изключение може би на стиховете за творчеството и творческия дълг.

Влюбен още от юноша в романтиката на революцията, Божидар Божилов ѝ посвещава едни от най-хубавите си години. Но трябва да имаме пред вид факта, че Божилов не е революционер, а поет, който възпява революционното преображение. Изпускателски тази важна подробност, някогашните негови критични предявяха към него несвойствени изисквания. Поет на романтично-мечтателната унесеност, той често прилича на влюбен, който се бои да говори нависоко за своята обич. Още повече му са непристъпни позата и кокетниченето с революционна фразеология. Твърде показателни за тая своеобразна устроеност на поета са стиховете от стихотворението „Мечти“:

Аз може би не ще летя в атака  
и няма никога да ме обесат,  
винтовката не ще да свети в мрака,  
в Испания не ще да пея весело,  
а тука ще работя дълги дни  
над масата, да бъдат сити хората  
и като най-обикновен войник  
сред стаята ще падна сред умора.

Но тъкмо те на времето бяха най-жестоко критикувани. Защо? Защото не можело да работиш на масата и хората да бъдат щастливи. Но какво в същност искаше тогава критиката? Тя искаше ни по-вече ни по-малко да види



Божидар Божилов като поет на гръмкия патос, като площаден трибун. Но това не е в натурела на този творец. Дори най-добрите му граждански стихотворения, като „Димитров“ и „Димитровград“, са разработени в интимен лиричен план. В същия план е написано и „Морето и призраците“, в което поетът влиза в задушевен диалог със загиналите, със своите другари. В „Дълбочина“ изповядва, че най-скъпа му е стайчката, в която е мечтал за бъдещето и която за нищо не света не би заменил. Най-голямото негово удовлетворение е да усеща радостта на хората, в чийто дял има участие и той („Нежност“). За лирическия герой на Божилов най-хубаво е да слуша песента „Бандера роса“, но заедно с това у него се ражда и собствена песен, със собствени думи. Божидар Божилов има и други сполучливи творби за борбата и революцията, като „Повест“, „Богатият“, „Мечтатели“, „Книжен плъх“, „Свобода“, „Фантастична нощ“, „Гробище край морето“. Особено характерно е последното стихотворение. Посветено на загинал двадесетгодишен младеж, то е равносметка, урок за останалите живи. Но отново лиричният план е, който носи силата на цялото стихотворение. Ето само първата строфа от „Гробище край морето“:

В гробището шумно край морето  
ти лежиш. Там няма тишина.  
Вместо кандила звездите светят  
с весела далечна светлина.

Никой поет не е могъл да избяга от своята природа. Не е успял да направи това и Божидар Божилов. (И не е ли точно в това неговата сила?) Прочитайки стихотворенията му „Димитров“ и „Димитровград“, един особен лиричен компонент не може да не ни направи впечатление. В първото стихотворение това е изразът „пролетния хубав мрак“, а във второто, „но огън в есенния мрак пламти“. Гледан догматично, този компонент е ненужен, защото придава някаква неясна унесеност. Но слава богу, че поетът е останал верен на себе си, защото именно този вечерен мрак отприщва нашата мечтателност и романтичната ни устременост към бъдещето. Премахнете този израз и вие ще видите, че лиричното чувство изbledнява.

На Божидар Божилов особено му се удава да претворява и морската стихия. Преобръщайки един древен мит, той, можем да кажем, сякаш е излязъл като поет от морето. Морето е близко на неговата спонтанна, свободна и витална натура. Свободното биене на морските вълни прилича на свободния разлив на лирическото чувство при него. Още в стихотворението „Морето и майката“ от „Стихотворения“ поетът го превръща в романтичен декор на живота: „Морето сякаш е завеса там, / завеса синя, с панделка от пясък.“ Край морето спят най-близките другари на поета, защото борбата като че ли е най-близка на морския кипнеж. Според поета от морето са се родили и хекзаметрите на Омир: „Море, / хекзаметъра древен си ти. / Омир слушал е твоите води / и под техния ритъм поел / е нареждал трагичните песни.“ Ведно чудесно стихотворение, наречено „Пясък“, от стихосбирката „Море“ (1970), лирическият герой на Божидар Божилов заявява, че не е от пръст, а от пясък, не помни целувките от устни и вълни — той просто е щастлив. А във вече цитираното „Силна вода“ казва, че морето му е дало младостта и млад ще си остане докрая, както то не задържа сняг върху вълните си. Това е чудесен апотеоз на живота, на младостта, на поезията. Такива лирични бисери можем да открием още, особено в стихосбирките му „Варненски въздух“ и „Море“.

Повечето любители на поезията познават Божидар Божилов преди всичко като автор на любовна лирика. Тая представа е непълна, но в нея влиза една същностна част от творчеството на поета. Когато се спрях на стихосбирката „Лирика“, аз засегнах някои негови любовни стихотворения, но те са

само една малка част от множеството му завладяващи интимни стихотворения.

Какво е за Божидар Божилов любовта! Несподелена обич, болка, неразрешима духовна драма? За него любовта е преди всичко живот, неудържимо опиянение, чувствена наслада. По своя хедонизъм той може да бъде сравняван с Кирил Христов. Естествено е да сподели в стихотворението си „Защо“ от стихосбирката „Бъдещето — наш дом“ (1974): „Не се налюбих, нито наживях“. Разбира се, за тая прилика не е говорено, защото преди името на Кирил Христов беше анатемосано. На този поет Божидар Божилов е посветил едно прокувствено стихотворение в стихосбирката си „XX век“ (1972):

С профил, изсечен като на монета  
от някаква република забравена,  
той черпи с кана вино три момчета —  
мен, Ханчев Веселина, Радой Ралина.

А в книгата с литературни статии „Поети отблизо“ (1976) четем вдъхновената статия „Кирил Христов — поетът на зората“. Той пише „За една такава напраща творческа младост, за един такъв певец на зората, на свободата и любовта, за този *наш* съвременник и син на италианското възраждане, което чуждо робство ни забрани да изживеем своевременно, поетът на дързостта и щастието може да каже:

Колиба кривнала е ваший храм,  
кандило вашто слънце е. . . —Плъзнете  
по призраци, а мене оставете  
да поживея, както аз си знам.“

Показателен е фактът, че нашият поет като по-млад последовател на Кирил Христов заявява също в стихотворението си „Чистота“ от стихосбирката „Образи и чувства“: „Живях живота си тъй, както исках.“ Този стих е своеобразен ключ и към любовната лирика на Божидар Божилов. Четейки я, аз постоянно чувам поетичния девиз на Кирил Христов „Живот, вълнения искам аз, вълнения!“, който така добре приляга и на Божилов. Интересно е да се отбележи също, че едно от най-хубавите му стихотворения („Силна вода“) носи мотото от Кирил Христов, и то във време, когато неговото творчество още беше подлагано на съмнения.

Божидар Божилов умее да предава изменчивостта на любовното чувство, неговото непостоянство, любовната игра. И въпреки че не знае „какво е любовта“, той ѝ се отдава всецяло. Никой съвременен наш поет не е заявявал като него, че дори и мъртъв, когато чуе мелодията на любовта, ще танцува с нейния ритъм. Също никой не е изповядвал, че тя е съдба на живота му:

Любов, за теб цял живот се сражавах,  
ако падна за теб, не ще стана на прах.  
Мое бойно поле беше ти, Аустерлиц мой!  
И вредността ти, и измените приемам и славя.

(„Любов“)

Поетът е готов да сравни своите любовни поражения с поражението на Наполеон при Аустерлиц и в това има нещо възвишено и необикновено. Божилов знае цената на любовта и за първия любовен поглед в една „сребърна вечер“ е съгласен да отдаде всичките си песни на „защото този поглед е вечен“. Този поглед за поета очертава траекторията на живота, той е неговата най-хубава и поетична дъга. Същевременно Божидар Божилов разширява значително територията на интимната лирика, в този смисъл младостта е най-сладостното време за човека: „Кажете ми по-хубава поема / от младостта, която е била.“ Наистина друг от-

говор е просто невъзможен. Поетът се страхува единствено от „жълтите ръце с цветя покрити“ и затова признава, че живее живота си като „трескав“. Любовта за него е великото противостоене на смъртта, на небитието. Той призовава да не се търси тайната на любовта в стихове и думи, а просто да се изживява. По този начин ние най-добре разбираме нейната същност („Съмнение“). Не може да бъде самотен в живота си онзи, който вече е познал любовното преобръщение („След дъжда“).

Божидар Божилов има едно стихотворение, което състои само от четири реда („Щега“). В него като че е заложил целия смисъл на своето творчество и на любовта: „най-хубавите стихове са късите, / най-хубава е кратката любов.“ Той възпява кратко, но силно като мълния любовно чувство и стиховете, които съдържат максимум живот в минимум текст. В стихотворението „Казанова“ той се обръща с неочаквани думи към великия и безсмъртен любовник: „Любовнико безсмъртен, Казанова, / аз чувам стъпките ти във нощта.“ Това е своеобразен славослов на онзи, който беше превърнал любовта в свой единствен кумир.

Казах вече, че Божидар Божилов стига до своя философия на любовта и това личи в най-хубавите му интимни стихотворения. Едно от тях е „Страх“. Тук поетът изповядва, че е забравил първата си любов, не помни най-хубавата си любов, не помни най-силната, най-несъщатната, най-трагичната, най-нежната. И в средата на стихотворението със своето познато любовно лукавство добавя: „Или ви лъжа, че не помня.“ Но не тук е проблемът. Поетът се плаши единствено от последната любов, защото тя означава край на всичко. Какъв по-чудесен апофеоз на живота от тези стихове!

В своята поезия Божидар Божилов многократно засяга и въпроса за творчеството, за същността на поезията и за своето пълно сливане с нея. Познавайки неговото творчество, аз имам чувство, че като човек той е изграден не от клетки, а от поетични строфи. Кой знае защо, може би защото у мен постоянно отеква стихът му „Моите строфи са моя едничка съдба“. Този поет ни признава, че не жали за нищо на света, но жали единствено за ненаписаните стихове. Той измерва изминалите дни не в часове и години, а за него те са били куплети, изпълнени с радост или мъка. Същевременно Божилов има стихотворение, в което изповядва, че завижда на другия до себе си, че не е поет. Двете творби не си противоречат, защото и във втората от тях авторът им признава трудната мисия на поета, който прави „нещо неясно, нещо опасно, относително и съмнително“, нещо, което подобно дъха на нощта скрива всички неща, за да им придаде „очертания, размери и сияния“.

Ние не можем да не вярваме на творец като Божидар Божилов, който изповядва, че за стиховете си е готов да отиде на каторга („Жажда“), че не знае как се пишат стихотворения, защото ги изживява („Поетическо изкуство“). Нещо привлекателно има в изповедта на поета, който смесва реалност с мечти („Младост“), който оприличава дори устните на любимата с „рима добра“ („Жена в късния час“), който признава искрено, че не може да прави нищо друго освен любов и стихове („Ако отново“). Вярата в поезията е толкова силна у този автор, че той вярва, че както от живота се ражда поезия, така и от поезията може да се ражда живот („Жажда“). За него дори когато пише за революционното знаме, той го сравнява не с друго, а с червен куплет: „Едно трагично, гордо знаме просто вън / над мен квадрата си като куплет“ („Главата горе“).

Божидар Божилов е автор на една твърде интересна книга като „Поезия“. В нея проблемът за творчеството е доминиращ. Нас ни впечатляват наблюденията на този творец, че поетите се раждат след смъртта си, че обича несвършените, но искрени куплети, пред свършените, но празни от поезия килии. Според него литературата и в частност поезията ни дават възможност да изживяваме многократно живота си и в това е най-голямата тяхна прелесть („Възможност“).



Роденият поет според Божилов е чудо на природата, той създава стиховете си „както небето прави сняг“. По този начин, мисля, са създадени и най-добрите стихотворения на Божилов.

И този творец навърши шестдесет години. Това не е най-важното. По-важното е, че Божидар Божилов има зад себе си едно завършено поетично дело. Друг е въпросът, че той продължава да се самоусъвършенствува, да търси нови глъбини в поезията. Доказателство за това са неговите последни засега стихосбирки като „12 стихотворения за любовта и други творби“ (1980) и „Кентски шестстишия и други стихове“ (1981). Още по-хубаво е това, че той продължава да крачи като един от най-преданите воини в елитния полк на съвременната българска поезия, а неговият глас обогатява лириката ни със своята заразителна, човечна и правдива изповедност. Какво по-хубаво може да се иска за един поет от това?